

De Oosterlingen in de Romeinse Senaat van Augustus tot Trajan

door

PROF. DR. J. DEVREKER

Het vers van Horatius „*Graecia capta ferum victorem cepit*” is een gemeenplaats geworden om het kultureel overwicht van het gehellenizeerde oosten op zijn politieke overwinnaar Rome, uit te drukken. Reeds in de late republiek kwamen de meest vooraanstaande Romeinse families in de ban van het Hellenisme. In steeds toenemende mate oefende het in het principaat via rhetoren en filosofen invloed uit op de opvoeding van de ontwikkelde bevolkingslagen van het westen, maar in wanverhouding tot de kulturele uitstraling stond lange tijd de geringe politieke integratie in het rijksbestuur van het Griekssprekend of beter gezegd oostelijk deel van het Imperium Romanum dat nochtans aan de gestelde voorwaarden voldeed. Het is de grote verdienste geweest van Lambrechts dat hij, de conclusies van Stech hernemend, de traditionele opvatting die Hadriaan tot kampioen van het politiek ontvoeringsproces der „oosterlingen” uitriep, definitief heeft ondermijnd. Hij kwam op grond van het toenmalig beschikbaar materiaal tot de conclusie dat de ommekeer in het lotsbestel der orientalen niet aan de filhelleen Hadriaan toe te schrijven is maar het werk is van Trajan. Zijn bevinding heeft burgerrecht verworven en is uitgegroeid tot de nieuwe *communis opinio*.

Zeldzaam zijn de stemmen die dissonant tegen het eenstemmig koor der geleerden ingaan en opnieuw aan de Graeculus Hadriaan krediet geven. Een tijd geleden kwam Helmut Halfmann tot hetzelfde resultaat als Lambrechts, in zijn werk „*Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jh. n.Chr.*”. Hij gelooft weliswaar niet aan een individuele rol van de keizers bij de promotie der Orientalen en beschouwt ze ook als onbelangrijk (pp. 97-98) maar hij karakteriseert de regering van Nerva en vooral van Trajan als „*eine neue Phase der Politik*” tegenover de oosterlingen (pp. 74-76).

Onze onderzoekingen verstoren opnieuw dit vertrouwd geworden beeld van het orientaliseringsproces der Romeinse wereld. Uit onze gegevens blijkt 1) dat de opgang van de oosterlingen veel

geleidelijker is gebeurd dan men tot hiertoe heeft aangenomen en dat meerdere keizers om diverse redenen ertoe hebben bijgedragen. 2) Dat Domitiaan en niet Trajaan de hoofdstoot gaf tot het doorbreken van de oosterlingen.

Eerst en vooral is het noodzakelijk enkele methodologische punten te preciseren die tot onze resultaten hebben geleid.

Slechts dan is een uitspraak mogelijk over de rekruteringspolitiek van de afzonderlijke keizers wanneer men enkel die senatoren beschouwd die als eerste van hun familie in de curia zaten, de „*novi homines*” *stricto sensu*, daarentegen niet degenen die hun senatorenwaardigheid van hun vader erfdien, daar de zoon van een senator automatisch de sporen van zijn vader volgde, ook al leidde de keizer hun formeel in de senaat binnen. Dit is nog ontoereikend, daar volgens het zoëven verkondigd principe men quasi onvermijdelijk de questuur bekwam zodra men de *latus clavus* had gekregen en het *vigintiviraat* had bekleed. Wij verstaan derhalve onder de volledig nieuwe senatoren van een keizer die *novi homines* welke onder hem en het *vigintiviraat* en de questuur hebben uitgeoefd, en vanzelfsprekend ook zijn *adlecti*. Senatoren die onder een bepaalde keizer *quaestor* waren maar onder zijn voorvanger *vigintivir*, behoren eigenlijk tot de nieuwe senatoren van deze laatste ofschoon zij formeel door zijn opvolger in de senaat opgenomen zijn.

Principieel zijn wij er van uitgegaan dat elke senator een normale loopbaan heeft doorlopen, d.w.z. beginnend met het *vigintiviraat*, tenzij er een tegenaanduiding voorhanden is. Wij zijn ons wel bewust van het feit dat van de meeste *novi homines*, zoals trouwens van de overige senatoren, niet de ganse cursus honorum overgeleverd is maar enkel één of meerdere functies zodat het voorbarig kan schijnen een normaal verloop van de cursus te postuleren. Als men echter ons methodologisch standpunt afwijst dan bestaat er geen enkele mogelijkheid meer om op wetenschappelijke wijze een uitspraak te wagen.

Een tweede veronderstelling om te kunnen vaststellen wie tot welke keizer behoort, is te aanvaarden dat ook de gewone tijdsintervallen tussen de verschillende functies geëerbiedigd zijn geworden (het zijn die zoals zij door Morris in zijn „*leges annales*” zijn vastgesteld geworden).

Een kort overzicht nu van de ontwikkeling.

Augustus wist het talent van oosterlingen naar waarde te schatten door hen als leraars en raadgevers aan zijn hof aan te wenden en als administratoren in de oostelijke provincies. Er is echter maar 1 senator uit het oosten met zekerheid gekend. Wel zijn er nog twee andere mogelijk.

Onder *Tiberius* die zowel sympathieën als afkeer voor Grieken betoonde geraakten 2 of 3 nieuwe oosterlingen in de senaat.

Gaius, de despoot met oosterse allures, regeerde te kort om ingrijpende veranderingen door te voeren.

Ondanks het feit dat slechts één of twee oosterlingen hun senatorschap aan *Claudius* danken, valt onder deze princeps – in overeenstemming met zijn cosmopolitisme – de eerste kentering waar te nemen: hij legde de basis van de latere ontwikkeling door zijn opname in staatsdienst van talrijke ridders uit het oosten. De liberale tendenzen winnen aan sterkte onder *Nero* wiens hellenomania en oosterse politiek overbekende feiten zijn. Wij noteren voor het eerst onder hem een forse stijging van volledig nieuwe orientalen in de senaat: minstens 5, misschien zelfs 9 à 10.

De toevoer van nieuwe oosterse senatoren werd onder *Vespasiaan* onverminderd voortgezet: minimum 6 en maximaal 10 à 13 oosterlingen moeten als volledig nieuw worden beschouwd. De rol van *Vespasiaan* in het emancipatieproces van de oosterlingen is dan ook de laatste tijd niet ontgaan aan enkele geleerden.

Onder *Domitiaan* begint dan werkelijk wat *Lambrechts* betitelde als „la poussée irrésistible des orientaux” of „l’ascension prodigieuse de l’élément oriental au sénat”: op zijn minst 9 of 10 maar misschien tot 24 nieuwe oosterlingen danken aan hem hun senatorzetel. Een vergelijking van het percentage senatoren onder *Vespasiaan* en *Domitiaan* toont dit nog duidelijker aan: de gezamenlijke vertegenwoordiging van de oostelijke provincies in de senaat steeg van 15 naar 26%; onder de nieuwe provinciale senatoren bedroeg het aandeel van de oosterse senatoren onder *Vespasiaan* 22, onder *Domitiaan* daarentegen reeds 37%. Dit betekent dat hier een beslissende verschuiving vastgesteld wordt.

Wanneer onder *Trajaan* in de senaat het globaal aantal oosterlingen in de senaat nog zal steigen, dan is dit voor het grootste deel een gevolg van de toename onder *Domitiaan*. Het aandeel immers van de *homines novi* uit de oostelijke provincies onder *Trajaan* is voor de helft geringer dan onder *Domitiaan*: wij tellen slechts 6 tot maximaal 12 à 13 volledig nieuwe senatoren.

De infiltratiebeweging van oosterse senatoren was dus geenszins tot stilstand gekomen bij de troonsbestijging van *Trajaan*, integendeel, zij was onweerstaanbaar en onherroepelijk ingezet. De slechte roep die de *Flaviërs* en inzonderheid *Domitiaan* ten overstaan van oosterlingen hebben, is dus helemaal niet verdiend. De regering van *Domitiaan* was van doorslaggevend belang voor de oosterlingen niet enkel voor hun numerieke aanwezigheid in de senaat maar ook tevens voor hun doordringen in de hoogste functies. *Syme* heeft dit reeds vroeger aangetoond. Ook *B. W.*

Jones heeft dit recent benadrukt in zijn boek : „Domitian and the Senatorial Order” (no. 2-3. 28-29. 71).

Halfmann moet wel toegeven dat Domitiaan de loopbaan van de oosterlingen heeft bevorderd maar hij relativeert sterk deze verdienste. Naar zijn mening heeft Domitiaan dit gedaan omdat hij niets anders kon. „Von sich aus” schrijft hij „hat Domitian kaum den Grundstein für eine verheissungsvolle Karriere von homines novi gelegt. Wer unter Vespasian einfach als quaestor begonnen hatte, gelangte unter Domitian nicht zum Konsulat”.

Als voorbeelden geeft hij :

- L. Iulius Proculeianus : maar deze is misschien te jong gestorven.
- L. Iulius Marinus : Halfman wijst echter de identifikatie af met Iulius Mar[finus] legatus Moesiae inferioris in 97 en cos.suff. waarschijnlijk in 93. Hij is weliswaar niet de enige die dit doet of twijfels uit maar er zijn goede redenen om te geloven dat de identifikatie juist is.
- Iulius Paullus : zijn consulaat had waarschijnlijk moeten vallen na Domitiaan.
- C. Iulius Bassus : hij is daadwerkelijk niet meer door Domitiaan bevorderd geworden. De reden daarvan is waarschijnlijk zijn proces onder Vespasiaan. Zijn bevordering tot proconsul door Trajaan was een vergissing aangezien hij opnieuw veroordeeld is geworden.
- C. Iulius Cornutus Tertullus is een bijzonder geval. Hem is er iets overkomen, maar wat ?

De relativering van Halfmann moet bijgevolg ook ten eerste worden gerelativeerd.

De numerieke zwakte van de oosterlingen ging gepaard met een traag opklimmen in de hiërarchische rang van de senatoren. Onder Vespasiaan konden zij wel eens „vereinzelt” een functie van formaat in de wacht slepen maar over het algemeen bleef hun praetorische loopbaan aanslepen tot een heel eind onder de regering van Domitiaan. Vanaf het crisisjaar 89, toen Domitiaan de gevaarlijkste opstand tegen zijn heerschappij moest nederdrukken, werden zij tot de topfuncties toegelaten, in de eerste plaats het consulaat, wat zij zelf waarschijnlijk niet meer verwachten. Dit betekent de definitieve wending in het lot van de orientalen. Daarmee waren de traditionele barrières voor goed doorbroken en Trajaan kon veel verder gaan, voor een groot gedeelte omdat de weg door Domitiaan geëffend was.

Het is opvallend dat de eerste bezetters van de afzonderlijke functies allen oosterlingen zijn van Italische afkomst net zoals over het algemeen de eerste oosterlingen in de senaat. De aller-

eerste oosterse senator Pompeius Macer uit Mytilene doet geen afbreuk aan deze vaststelling daar zijn gens reeds twee generaties met het Romeins bestuur verbonden was.

Niet hun zogenaamde slechte kennis van het Latijn en hun ontoereikende kennis van het Romeins recht zijn voor de orientalen de grootste hindernis geweest voor hun integratie en promotie in het rijksbestuur maar de afkeer en de vooroordelen die de Romeinen jegens hen voelden. Men heeft in dit opzicht zelfs van een „racial prejudice” (Sherwin-White) gesproken. Of deze afkeer en die vooroordelen minder scherp waren tegenover de oosterlingen met een ver terugliggende Italische afkomst, lijkt ons niet zomaar aangewezen. Dit onderscheid immers tussen provincialen van Italische en van lokale herkomst was voor de Romeinen zelf irrelevant en bovendien zou men dan de „italische oosterlingen” talrijker en niet zo „vereinzelt” in de preflavische senaat moeten verwachten. De verklaring voor hun chronologisch eerst verschijnen in de senaat is volgens Halfmann (p. 27) hierin gelegen „dass die Italiker dank des römischen Bürgerrechtes, dass sie schon generationen lang besaßen, in puncto „Romanisierung” den Einheimischen voraus waren”. Naar onze mening moet men de oorzaak ook terugvoeren op het feit dat de italische provincialen, in tegenstelling met de inheemsen, met Italië via Romeinen, die wegens hun overzeese belangen over en weer reisden, in contact stonden en aldus gemakkelijker van patronering te Rome konden profiteren.

De intrede van de orientalen in de senaat geschiedde duidelijk in verschillende stadia. In een eerste faze werden, zoals zopas gezegd, de Italische afstammelingen toegelaten. Hun zeldzame Latijnse gentilicia geven aan dat zij teruggaan op veteranen en negotiatores die behoorden tot de laagste klasse. Maar eens uit Italië weg kenden deze families een geleidelijke opgang: zij werden gaandeweg rijk en invloedrijk, en zij gingen deel uitmaken van de aristocratie in de plaatsen waar zij zich vestigden.

Wanneer in een tweede golf een ander soort oosterlingen in de senaat geraakte, werden de Italische oosterlingen vanaf de Flaviërs en meer bepaald vanaf Domitiaan niet meer dan de inheemsen begunstigd.

In een tweede etappe werden de inheemse oosterlingen tot de senaat toegelaten. Zij kunnen verder onderverdeeld worden zonder dat men een afgetekend chronologisch verschil in het tijdstip van hun intrede kan merken:

- 1) afstammelingen van koningen, locale dynasten en Galatische tetrarchen.

- 2) de rijke bourgeoisie uit de gehelleniseerde steden die daar vaak of in hun provincie magistraturen en hoge priesterschappen bekleedden.

Velen uit de tweede categorieën behoorden voordien met zekerheid tot de ridderstand.

Het is opvallend hoe in de Flavisch-Trajaanse senaat de oosterse senatoren door verwantschap met elkaar verbonden waren, enerzijds de groep van Italische oosterlingen onderling en anderzijds de inheemsen onderling. Dank zij huwelijken en adopties greep er soms een osmose plaats tussen de beide groepen.

Met de sociale en culturele achtergrond in de selectie van oosterse senatoren hangt een geografisch patroon in hun herkomst samen: de Italische oosterlingen stammen uit Romeinse kolonies en sterk geromaniseerde gebieden zoals Pamphylia; de senatoren met koninklijke voorouders komen uit de voormalige koninklijke steden Pergamon, Ancyra en ook Sardes, de magnaten zowat van overal. Wanneer de eerste senator uit Milete, terzelfdertijd de vijfde uit Asia, precies moet gedateerd worden, is moeilijk te bepalen, vermoedelijk onder Nero of één der Flaviërs. Het is in elk geval verwonderlijk dat deze stad klaarblijkelijk vroeger dan Ephesos aan Rome een senator leverde. De eerste senator uit deze grootste stad van Asia, een P. Vedius Antonius, komt pas in het tweede kwart van de 2de eeuw want de eerste consul was niet Ti. Iulius Celsus Polemaeanus zoals men lang heeft gemeend, maar, valt onverwacht laat, onder Septimius Severus, nl. Ti. Claudius Severus. De bijdrage van Achaia in onze tijd zoals ook later, ligt langs de magere kant. Dit is helemaal niet bevreemdend. De verklaring voor het fenomeen is immers niet de ongeschiktheid van de Grieken tengevolge van hun zelfstandige cultuur noch hun gebrek aan kennis van het Latijn die niet specifiek in hun nadeel alleen maar in dat van de oosterlingen in het algemeen hadden moeten gewerkt hebben, maar de economische armoede van Griekenland in de keizertijd.

Achaia is echter niet de enige Griekssprekende provincie die weinig of geen senatoren voortbracht. Macedonia kende geen intense urbanisering buiten het kustgebied in het oosten en ondanks de kolonisering onder Augustus ziet het ernaar uit dat de economie in handen bleef van inheemse stammen en dorpsgemeenschappen. Thracia bleef zijn steden ten spijt een streek van dorpsgemeenschappen en van kleine landeigenaars. In Cyrenaica dat samen met Creta een kleine provincie vormde, werd de vorming van landmagnaten, dus potentiële senatoren, wellicht bemoeilijkt door de uitgestrektheid van het keizerlijk bezit.

De overgrote meerderheid der oosterlingen komt uit Asia minor, in de eerste plaats uit de provincie Asia, één der oudste en rijkste provincies, en uit Galatia dank zij haar colonia Antiochia in Pisidië. Het aandeel van Pamphylia en Lycia correspondeert chronologisch met de opeenvolgende golven van de oosterlingen. Pamphylia zendt als eerste senatoren naar Rome afkomstig uit een nucleus van Italische immigranten en vaak uit oude ridderlijke families. Zij hebben een minder voortreffelijke carrière dan de Lyciërs en verdwijnen uit de senaat op het einde van de 2de eeuw, net zoals de senatoren van Galatia. Lycia's later begin dat niet meer te plaatsen is onder Trajaan maar onder Domitiaan, is toe te schrijven aan haar geografische isolatie waardoor er een veel kleinere Romeinse penetratie was dan in Pamphylia. Er waren daar geen Romeinse kolonies noch Italische kolonisten. De Lycische senatoren komen dan ook uit de relatief toegankelijke, westelijk gelegen steden zoals Xanthus. Er is tevens een relatie tussen steden met een groot aantal burgers en steden die senatoren leverden. De Lycische senatoren waren over het algemeen leden van de oude locale adellijke families en waren normaal verbonden met de provinciale federatie, het *κοινὸν*. Zij handhaafden zich in de senaat tot in de 3de eeuw en zeker één tot in de 4de eeuw. Het diep in het binnenland gelegen Cappadocia en ook Cilicia die niet beschikten over een stedenrijk en hoogbeschaafd hinterland met een geschikte elite, geven verstek. Syrië echter, een land van transiet-handel en grootgrondbezit maar met een geringe romanisatie zal vooral door toedoen van Severus' vrouw en haar familie sterk vertegenwoordigd zijn bij de aanvang van de 3de eeuw. Onder de Flaviërs kreg het zijn eerste senatoren. Uit Judaea werden enkel een paar Joden van koninklijke bloede met geografische wortels nog elders tot de senaat toegelaten. Ook de nakomelingen van Ti. Iulius Alexander uit Alexandria behoorden tot een voorname Joods-Griekse familie en kunnen als dusdanig niet voor Egyptenaren aangezien worden. Egypte met zijn bijzonder statuut moet de regering van Caracalla afwachten om zijn eerste zoon, Aelius Coeranus in de hoge vergadering te zien plaats nemen.

Lambrechts roept voor de *stijging van de orientalen* in de IIIe eeuw dezelfde oorzaken in als voor hun toename in de IIe eeuw vanaf Trajaan. Welke nu van de door hem aangehaalde motieven kunnen wij reeds voor de Flavische periode en vooral voor Domitiaans tijd, geldig verklaren ?

1) Er kan natuurlijk nog geen sprake zijn van een vermindering van het cultureel belang van het westen, verbonden aan een steeds groeiende predominantie van de oosterse op de westerse wereld, daar de Latijnse letterkunde nog in volle bloei was onder de

Flaviërs. Maar in welke mate was hierin reeds onder Trajaan verandering getreden? Onder de *optimus princeps* schijnt wel de Griekse literaire renaissance reeds op het westen uit te stralen maar zij manifesteerde zich reeds onder Domitian. Het herstel van de Griekse steden en het Grieks cultureel leven in de tweede helft van de 1ste eeuw was in elk geval een feit.

2) Men kan zich eveneens afvragen in hoeverre er zich daadwerkelijk een verbetering in de wederzijdse verstandhouding tussen Rome en het oosten voorgedaan had zowel onder de Flaviërs als onder Trajaan. Iuvenalis immers, de kampioen van het antihellenisme, schrijft pas onder Hadriaan. Zo men meent dat zijn aanvallen gericht zijn op de *Graeculi* ten tijde van Nero of zijn opvattingen niet representatief zijn voor zijn tijd, daar zijn daar nog Tacitus en in mindere mate ook Plinius minor wier vijandigheid ten overstaan van de Griekse wereld aan duidelijkheid niets te wensen overlaat. Helmut Halfmann echter (p. 29) heeft duidelijk aangetoond dat een nationaal vooroordeel slechts van relatieve betekenis was en samen met hem mogen wij ons de vraag stellen of niet vooral de keizers in dat opzicht veel meer vrij van vooroordelen dan de senatorenstand hebben gedacht. Van de andere kant was de verhouding van de Grieken t.o.v. Rome blijkbaar geen probleem. Men kan gedurende de keizertijd geen anti-Romeinse tendenzen in de literatuur van de Grieken aanwijzen. Voor hen waren Rome en Athene gelijkwaardige partners: het *imperium* was politiek Romeins maar cultureel Grieks. Er kwam en fusie tot stand tussen twee tradities, tussen de Griekse cultuur en het Romeinse bestuur. In de Flavische tijd staan wij aan het begin van dit versmeltingsproces. De passage die men uit de *Borysthenes* van Dio van Prusa aanhaalt om de verachting van de oosterlingen voor de Romeinen aan te tonen, is waarschijnlijk niet in die zin te interpreteren.

3) De *ambitie van de oosterlingen* die geïllustreerd wordt door een welbekende passage van Plutarchus en zich sprekend uit in het fier verwijzen naar senatoriale verwanten in inscripties.

De tekst zelf van Plutarchus, na ca. 107 geschreven, stelt een niet geringe aanwezigheid van orientalen in de senaat voorop daar zij anders onmogelijk de druk hadden kunnen uitoefenen of de verzuchtingen koesteren waarvan Plutarchus gewaagt. De politieke ingesteldheid van de oosterlingen die zich lange tijd enkel kon uitleven in een intense deelname aan het polisleven moet hen ongetwijfeld verlangend hebben doen uitzien naar posten in het rijksbestuur. Deze wil tot politieke integratie schiep weliswaar een gunstig klimaat maar was op zichzelf niet voldoende. Zij had nl.

een keizer nodig die haar reële kansen bood. De ware oorzaak van de opgang der orientalen moet dan ook elders gelegen zijn.

4) *De grote rijkdom van de oosterlingen.*

Welstand zoals hoge geboorte was een *conditio sine qua non* voor de opname in de senaat. Aan deze vereiste voldeden de oosterlingen op uitnemende wijze in de Flavische tijd. De bloei van het oosten onder de Flaviërs wordt duidelijk gedocumenteerd door de massa giften en wijdingen van gebouwen. Maar of het nu precies hun rijkdom was die de keizer ertoe bracht hen tot de senaat te roepen, moet in het midden gelaten worden. De spectaculaire vooruitgang die zij op een welbepaald ogenblik maakten nl. onder Domitiaan, lijkt ons dit zelfs te ontkennen.

5) De gerechtvaardigde wens van de oosterlingen, die als maar drukkender werd naarmate zij bewuster werden van hun eigen waarde om door landgenoten bestuurd te worden, vertrouwd met hun taal en gewoonten. Aelius Aristides zou daarvan de tolk zijn in zijn rede *ad Roman*. Wij zijn evenwel niet bij machte deze gevoelens van de oosterlingen daaruit af te lezen.

Last in de CAH brengt in een bredere formulering in feite hetzelfde motief naar voor, nl. de kennis der orientalen van de publieke opinie in hun provincie. Hij stelt deze drijfveer in plaats van de efficiëntie in de administratie die men als stuwkracht voor de promotie van de orientalen inroept.

Dit laatste vind zijn oorsprong in dezelfde constatacie die Lambrechts had gemaakt, nl. de aanwending van de orientalen hoofdzakelijk in het oosten, maar werd anders geïnterpreteerd: niet van de kant der provincialen nl. de eigen wens om door taalgenoten bestuurd te worden maar van de kant der keizers nl. hun bezorgdheid om aan de oosterlingen administratoren te schenken die vertrouwd waren met hun taal, streek en geplogendheden. Last verwierp dit met de juiste opmerking dat de provincialen eerder zelden in hun patria werden ingezet. Toch blijft het principe minder eng uitgedrukt geldig: de orientalen werden bij voorkeur in Griekssprekende provincies aangewend.

Het is zeer goed mogelijk dat Domitiaan, een uitstekend administrator en een man met een uitgesproken rechtvaardigheidszin, zich effectief door deze overwegingen heeft laten leiden en dat hij daardoor tezelfdertijd tegemoet kwam aan de wensen van de oosterlingen zelf. Hij blijkt immers gezwicht te zijn voor de publieke opinie die hem schrik inboezemde daar het optreden van een valse Nero in het oosten ongeveer samenvalt met de ommekeer inzake zijn behandeling van de orientalen.

6) Lambrechts heeft tenslotte nog een gezichtspunt van Seston overnemend, de samenhang onderstreept van de intrede van de

oosterlingen met de oosterse politiek van Trajaan (en van de Antonijnen). Door de militaire verbintenissen in het oosten in de IIe eeuw zouden de keizers tot een lokale rekrutering zijn overgegaan om te beschikken over meer mannen met kennis van de lokale condities.

De Flaviërs in het algemeen en speciaal Domitiaan hebben in niet geringere mate als Trajaan en de Antonijnen een oosterse politiek gevoerd.

Het lag ongetwijfeld in de lijn van de algemene ontwikkeling dat uit een oorspronkelijk Italische aristocratie er een werkelijke rijksaristocratie met inbegrip van het oosten groeide. Daartoe hadden Claudius en Nero op fundamentele wijze bijgedragen. Het proces werd geaccelereerd door een accidenteel gebeuren in de geschiedenis, de proclamatie van Vespasiaan in het oosten in 69, ondersteund door vazalprinsen en steden. Geen sentimenteel filhellenisme, zoals Nero, zette Vespasiaan aan de oosterlingen in het rijksbestuur te incorporeren maar zijn reëel besef van de waarde van het oosten en van de noodzaak van hun steun alsook zijn politiek realisme dat hem ertoe bracht reeds vanaf 69 zijn aanhangers in de senaat op te nemen. Hij blijkt immers geen speciale voorliefde voor de orientalen te hebben gehad, integendeel: hij herriep Nero's privileges voor Achaia en schafte elders locale vrijheden af. De anti-Romeinse gevoelens bereikten een climax in het oosten en zijn onpopulariteit bleek vrijwel onmiddellijk in Alexandrië. Zijn pragmatisme bracht Vespasiaan er dus toe bij het begin van zijn regering aan de wensen van de oosterlingen tegemoet te komen, hierin misschien aangespoord door Titus. Eenmaal hij echter stevig in het zadel zat, verstrakte hij zijn houding en remde hij de promotie van de oosterlingen af. Dit belette hem desondanks niet een *actieve oosterse politiek* te voeren. Gans Asia minor werd administratief geherstructureerd, koninkrijken werden in het rijk ingelijfd, het defensief systeem uitgebouwd en wegen aangelegd waardoor de Romeinse overheersing in het oosten werd gehomogeniseerd en een Einkreisungspolitik tegenover de Parthen gevoerd werd. In het raam van dezelfde politiek werd de stedenontwikkeling in Syria geactiveerd onder de leiding van Trajanus pater en liet Vespasiaan aan het uiteinde van het rijk, in Harmozica, aan de Caucasus in 75 een versterking aanleggen voor de Iberi als bescherming tegen de Alani, de Albani en Armenia maior dat sinds Nero voor Rome verloren was ten voordele van de Parthen. Vespasiaan zette daarenboven de urbanisering van Klein-Azië in: naast de herstichting van Samosate bij de verovering van Commagene, creëerde hij weliswaar slechts één nieuwe stad, Flaviopolis in Cilicia in 73/4

maar een aantal gemeenschappen kregen het statuut van polis : aan Philadelphia werd de naam Flavia toegevoegd, ongetwijfeld toen aan de notabelen het burgerrecht werd verleend en aldaar door Vespasiaan een cultus werd opgericht van de *ιερωτάτη συγκλήτος* met priesters voor het leven, die werd voortgezet onder Domitiaan, om de senaat te eren en de stad aan zijn persoon te binden. Idem in Tmôlos aan de voet van de Tmôlosberg. Daar werd de cultus met zekerheid onder Domitiaan voortgezet.

Sinds Vespasiaan droeg Daldis de naam Flaviopolis of Flavia Caesarea Daldis. Aan Vespasiaan moet dan ook daar de toelating worden toegeschreven tot het slaan van munten van het pseudo-autonome type van de senaat. Er grepen onder Vespasiaan in meerdere steden in Asia minor, vooral de provincie Asia emessies plaats van munten van het type *ιερά συγκλήτος*. In Sebastopolis was dit het begin van de muntslag wat er op wijst dat dit centrum toen het statuut van polis verwierf.

Domitiaan zette niet alleen de oosterse politiek van zijn vader verder, maar had daarenboven een bijzondere sympathie voor het oosten, wat verklaart waarom de oosterlingen onder hem voor goed doorbraken.

Zijn belangstelling voor het oosten bleek reeds tijdens de regering van zijn vader : toen in 75 Vologeses, koning der Parthen, bij Vespasiaan de militaire hulp van de Romeinen inriep en één van zijn zonen als bevelhebber vroeg tegen de invallende Alanen, zette Domitiaan alles in het werk om daarheen gezonden te worden ; toen dit niet doorging, drong Domitiaan bij andere oosterse vorsten aan, dezelfde bede aan Vespasiaan te richten.

Zijn politiek van Romeinse overheersing in het oosten, als voortzetting van de „Sicherungspolitik“ van zijn vader, wordt treffend geïllustreerd door een bouwinscriptie uit de omgeving van Baku aan de Kaspische Zee. Dit meest oostwaarts gevonden Latijns opschrift toont aan dat, zoals Vespasiaan door de bouw van een versterking in de hoofdstad van de Iberi tegenover de Portae Caesariae dit koninkrijk in een effectieve politieke clientelverhouding met Rome bracht, Domitiaan hetzelfde deed in het rijk der Albani tegenover de Portae Albanae. Aldus werden deze twee gebieden waarop de Armeniërs sinds lang een oog hadden, onder waakzame Romeinse controle gebracht en was de insluiting van de Parthen voltooid. Trajaan zal de afhankelijkheid van Albania en Iberia nog vergroten. Domitiaan bouwde in de oosterse grensstreek de strategisch-logistieke infrastructuur uit die door zijn vader reeds was begonnen en door Trajaan werd voltooid ter voorbereiding van zijn agressie-politiek in het oosten. De dragers van deze politiek waren vooral A. Caesennius Gallus die naast wegen o.m.

een versterking bouwde in Dascusa aan de Cappadokische limes en de gouverneur T. Pomponius Bassus. Van Domitiaans politiek tegenover de Parthen, die in de vijandige bronnen wordt dood-gezwegen, zijn er slechts weinig echo's bij de Flavische dichters te vinden.

In het kader van zijn oosterse politiek versterkte Domitiaan daarenboven zijn greep op het koninkrijk van de Bosphorus, de graanleverancier van Asia minor, en hij ondersteunde ongetwijfeld ter compensatie Sauromates I bij zijn troonsbestijging. De bronzen munten van Sauromates (93-123 n.Chr.) vertonen immers in de serie van 93-96 portretten van Domitiaan. Trajaan volgde een identieke politiek in 98-102 maar maakte de afhankelijkheid nog groter naar aanleiding van de eerste Dacische oorlog en de Parthische oorlog.

Ook al kan men moeilijk bepalen wie van de Flaviërs de stedelijke rang verleende aan een aantal centra zoals, Cretia-Flaviopolis, Lora-Flaviopolis, een onbekend gebleven Flavio-Caesarea in de conventus van Sardis, Domitiaan blijkt van de Flavische keizers het meest te hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van het stedelijk leven in Klein-Azië: Sala werd herdoopt in Domitianopolis, wat ongetwijfeld gekoppeld was aan de toekenning van het burgerrecht aan de leidende families van de stad; Temenothyrae, Silandus en Bagis, d.w.z. de steden van de stam der Mocadeni, kregen de stadscharte van Domitiaan alsook het recht om munten te slaan; Grimenothyra dat later de naam Traianopolis kreeg, begon munten te slaan onder Domitiaan, wat betekent dat het de stadsprivileges kreeg van Domitiaan; de municipale era van Laodicea begint onder Domitiaans regering; Diocaesarea in Cilicia had weliswaar reeds onder Tiberius het burgerrecht verworven maar het is pas vanaf Domitiaan dat het zijn eigen munten begon te slaan; Domitiaan hield ondanks de verslechterende verstandhouding met de senaat de cultus in stand die Vespasiaan in Asia voor de *ἱερὰ συγκλήτος* had ingericht.

Domitiaan had bovendien een bijzondere aandacht inzake bestuur van het oosten en bezorgdheid voor het welzijn der oosterlingen. Hij was niet alleen mild tegenover private personen maar ook tegenover gans Asia minor daar hij zijn edikt over de beperking van de wijnbouw terug introk voor Asia minor op vraag van de orator Scopelianus die daarvoor een gezantschap naar Rome had geleid.

Een reeks van getuigenissen, alle uit het oosten bewijzen het uitstekend beheer van Domitiaan.

1) Een passage uit de Oracula Sibyllina in boek XII geschreven bij het begin van de 3de eeuw door een gehelleniseerde Jood die

de courante opinie weergeeft van een doorsnee-provinciaal, roept Domitiaan uit tot de weldoener van alle provincialen in het algemeen en van de oosterlingen in het bijzonder.

2) Een dekreet van Acmonia uit zijn regering (IGR IV 661) verhoopt de bescherming van de eeuwigdurende Romeinse heerschappij. Het toont aan dat Domitiaan er over waakte dat het geld van een schenking zijn juiste bestemming bereikte en dat hij mogelijke misbruiken door de municipale autoriteiten wilde uitschakelen.

3) Domitiaan richtte tot de procurator van Syria een brief om de landbouwbevolking te beschermen tegen machtsmisbruik vanwege ambtenaren in verband met de cursus publicus.

4) Toen ca. 92/3 na een mislukte oogst hongersnood heerste, greep L. Antistius Rusticus, legaat van Galatia-Cappadocia, krachtadig in om het volk tegen mogelijke afpersing door rijke landeigenaars te beveiligen, door de aangifte van het graanvoorraden te verplichten en door de vaststelling van de maximumprijzen. Hij volgde daarmee de intenties van zijn keizer.

5) Ter bescherming van de keuterboertjes wier gronden werden opgeslorpt in het landgoed van de Atheense miljonair Ti. Claudius Hipparchus, confisceerde hij diens uitgestrekte bezittingen.

6) Domitiaan werd gevraagd om tussen te komen in een geschil tussen Delphi en de Amfictyonen omtrent vernieuwingen in de Pythisch Spelen (SIG⁹ 821 cde). Dit ingrijpen van het centraal gezag in stadsaangelegenheden moet gezien worden in het breder kader van Domitiaans intenties om orde op zaken te stellen in de steden, vooral inzake financiële aangelegenheden die vaak een bron van sociale conflicten waren. Het is dan ook niet toevallig dat blijkt dat de vroegst te dateren curator rei publicae onder zijn regering te plaatsen is, nl. L. Caesennius Sospes curator coloniarum et municipiorum.

Domitiaan betoonde tenslotte een algemene sympathie en welwillendheid jegens de Griekse cultuur en de Griekse steden: zijn Capitolijnse steden te Rome in 88 stonden onder sterke hellenistische invloed; hij was de enige regerende keizer buiten Gallienus die archont werd van Athene en verder was hij nog eponieme strateeg van Pergamon en Hieromnamon te Bijzantium; hij wierp zich op als een beschermer inzake godsdienstige aangelegenheden. Hij restaureerde nl. de tempel van Apollo in Delphi in 84; de Asklepioscultus te Pergamon is veel verschuldigd aan hem, te Milete werd de Kabierencultus bevorderd, de Demetercultus te Efese waar tevens onder hem het grondbezit van de Artemistempel werd uitgebreid. Zijn tempel te Efese behoort tot de meest monu-

mentale gebouwen van de stad. Vooral hier is hij actief geweest. Het is dan ook niet te verwonderen dat men in de inscripties van Ephese veel Flaviërs ontmoet en veel dedicaces aan Domitiaan. Zijn bouwpolitiek en die van zijn vader zijn genoegzaam bestudeerd geworden voor Asia minor. Men kan daar nog een waterleiding te Chalcedon aan toevoegen, de herbouw van de exhedra te Stratonicæa, de reconstructie van een uitgebrande kolonnade in Megapolis en zijn financiële tussenkomst bij de bouw van de stoa in Limyra.

Beschouwt men aldus Domitiaans politiek tegenover de senatoren uit het oosten niet geïsoleerd, maar neemt men ze als een deel op van zijn gezamenlijke politiek, dan verliest zij haar eigenaardig karakter. Dan treedt zij immers naar voor, niet als een geïsoleerde onverklaarbare gril van een alleenheerser maar als een zinvol en noodzakelijk bestanddeel van de consistente houding van de keizer tegenover de oostelijke provincies van het Imperium Romanum.